

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	7
1. Noțiuni generale.....	9
1.1. Lexicologia	9
1.2. Lexicologia și disciplinele înrudite.....	10
2. Cuvântul și vocabularul	16
2.1. Conceptul de cuvânt	16
2.2. Lexicul și vocabularul	19
2.3. Organizarea vocabularului.....	21
3. Semantica	27
3.1. Cuvântul și specializarea semantică a acestuia	27
3.2. Relații semantice interlexicale	32
3.2.1. Monosemie și polisemie	32
3.2.2. Sinonimia	34
3.2.3. Antonimia	36
3.2.4. Omonimia	38
3.2.5. Paronimie și etimologia populară	41
4. Etimologia	44
4.1. Structura etimologică a vocabularului limbii române	46
4.1.1. Cuvinte moștenite	46
4.1.2. Cuvinte autohtone.....	47
4.1.3. Împrumuturi lexicale	48
4.1.3.1. <i>Influența slavă</i>	49
4.1.3.2. <i>Influența maghiară</i>	53
4.1.3.3. <i>Influența greacă</i>	53
4.1.3.4. <i>Influența turcă</i>	54
4.1.3.5. <i>Influența germană</i>	56
4.1.3.6. <i>Împrumuturi latino-romanice</i>	58

4.1.3.7. <i>Împrumuturi din engleză și americană</i>	60
5. Dinamica și mijloacele de dezvoltare a vocabularului	61
5.1. Procedee principale	61
5.1.1. Derivarea	61
5.1.1.1. <i>Derivarea progresivă</i>	62
5.1.1.1. <i>Derivarea regresivă</i>	70
5.1.1.3. <i>Conceptul de familie lexicală</i>	72
5.1.2. Compunerea	75
5.1.3. Conversiunea	77
5.2. Procedee secundare	77
5.3. Procedee mixte	78
5.4. Calcul lingvistic	80
5.5. Cuvinte împrumutate	81
 Bibliografie	 83

1. Noțiuni introductive

1.1. Lexicologia și lexicografia

O lungă perioadă de timp lexicologia a fost acceptată ca domeniu al lingvisticii al cărei obiect era activitatea practică de înregistrare și explicare a cuvintelor, deci fără a se deosebi de accețiunea dată astăzi lexicografiei.

Totalitatea cuvintelor care există și care au existat, cândva, într-o limbă oarecare formează lexicul sau vocabularul acesteia, iar disciplina care studiază componenta lexicală a unei limbi poartă numele de lexicologie (termen împrumutat din fr. *lexicologie*, în a cărei primă parte recunoaștem grec. *lexis*, care înseamnă "cuvânt").

Există o lexicologie sincronică sau descriptivă, care studiază vocabularul unei limbi la un moment dat al existenței ei (de obicei momentul actual) și o lexicologie diacronică sau istorică, al cărei obiect de cercetare îl constituie istoria sau dezvoltarea vocabularului de-a lungul timpului și în strânsă legătură cu evoluția societății umane. Raportul diacronie/sincronie este destul de greu de precizat, deoarece fondul lexical al unei limbi este determinat de schimbările survenite în prezent.

Majoritatea cercetătorilor concep lexicologia într-un sens foarte larg, înglobând în ea tot ce ține de studiul cuvântului și al vocabularului ca parte integrantă a unei limbi. Există însă și alții care o separă de semantică și de etimologie (interesată de originea și evoluția cuvintelor), apoi de formarea cuvintelor, de frazeologie și, desigur, de lexicografie (care e mai veche decât lexicologia propriu-zisă, fiindcă începuturile ei rudimentare datează încă din antichitate).

Deși putem admite că lexicografia este o ramură a lexicologiei (considerată în sensul cel mai larg cu putință), ea nu

trebuie în niciun caz confundată cu aceasta din urmă, care e o disciplină lingvistică în primul rând teoretică. Spre deosebire de lexicologie, lexicografia este disciplina practică ce stabilește principiile și metodele de întocmire a dicționarilor (monolingve, bilingve, explicative, etimologice, enciclopedice, ortografice ș.a.m.d), dar reprezintă și totalitatea lucrărilor lexicografice elaborate până la un moment dat. În scopul sistematizării articolelor de dicționar (tipologia dicționarilor fiind extrem de diversă), *lexicografia* se folosește de rezultatele cercetărilor din domeniile *lexicologiei* (aceasta punând la dispoziție informații despre structura vocabularului, despre posibilitățile de organizare, despre mobilitatea lui etc.), *semanticii* (lexicografia este interesată, în special, de *semantica lexicală*), *etimologiei*, *gramaticii* și *foneticii*. Dicționarele se află în relație directă cu semantica modernă prin principiul metodologic comun aplicat: *studiul relațional al cuvintelor*, care pune în evidență *asemănările și deosebirile*.

1.2. Lexicologia și disciplinele înrudite

Alături de lexicologie și lexicografie, putem aminti alte discipline care au ca obiect de studiu cuvântul. În acest context amintim *onomasiologia*, *semantica*, *onomastica*, *frazeologia* și *terminologia*.

Semantica este ramura lexicologiei al cărei obiect de studiu îl constituie sensurile cuvintelor, al construcțiilor, al propozițiilor, al frazelor. Într-o accepție mai restrânsă, *semantica* studiază sensurile cuvintelor, categoriile semantice, schimbările de sens și cauzele acestora, spre deosebire de *onomasiologie*, care cercetează felul în care anumite concepte primesc o denumire în cadrul unei limbi. *Onomastica*, recunoscută ca ramură a onomasiologiei sau considerată ca o disciplină aparte, studiază numele proprii dintr-o limbă. În funcție de ceea ce denumesc,

acestea sunt clasificate în antroponime, nume de persoane, și toponime, nume de locuri, care la rândul lor se împart în oronime - numele proprii ale unor forme de relief, oiconime - nume de localități, hidronime - nume de ape. Onomastica se apropie foarte mult de etimologie, folosind principiile și metodele acesteia.

O altă disciplină apropiată de lexicologie, *frazeologia* este un compartiment al limbii care studiază unitățile frazeologice dintr-o limbă sau dintr-un grup de limbi: apariția și originea acestora, utilizarea lor în limba comună sau în limbajele specializate, rolul pe care îl au în modernizarea limbii literare. Unii lingviști consideră că frazeologia este un compartiment al lexicologiei care „studiază expresiile frazeologice, frazeologismele, folosite într-o limbă, de un scriitor, într-o limbă literară aparte.”¹

Însă nu toți lingviștii sunt de acord cu includerea frazeologiei în cadrul lexicologiei, considerînd-o ca pe un compartiment aparte în lingvistică sau ca pe o ramură aparte, de sine stătătoare. Discordanțe există și în privința conceptului de frazeologism, precum și în clasificarea acestuia. În orice limbă se întîlnesc îmbinări lexicale, a căror valoare semantică se îndepărtează mai mult sau mai puțin de sensurile fiecărui cuvînt luat aparte. Astfel apar locuțiunile, expresiile frazeologice, expresiile idiomatice ș.a. *Frazeologismul* este „acea îmbinare osificată de cuvinte (mai rar propoziții) care se repetă în limba dată într-o construcție sintactică fixată, gata făcută, cu o valoare semantică specială, acceptată de vorbitorii limbii respective”.² Ceea ce au comun toate unitățile frazeologice dintr-o limbă dată e faptul că sunt combinații stabile de două sau mai multe cuvinte, cu un sens unitar. Aceasta înseamnă că ele denumesc un singur obiect, o singură însușire, o singură acțiune, un proces sau un fenomen unic etc. În ordine alfabetică, cităm câteva exemple

¹ Corlăteanu, N., Melniciuc, I., *Lexicologia*, Chișinău, 1992, p. 118

² Corlăteanu, N., Melniciuc, I., op. cit. p.119

dintre cele mai variate, care prin structura și sensul lor global ilustrează caracteristicile amintite: *artist emerit, astm bronșic, bal mascat, bătaie de joc, câștig de cauză, copil din flori, gazetă de perete, lăptișor de matcă, lună de miere, măr creșesc, metabolism bazal, porc mistreț, punct de vedere, sobă de teracotă, stațiune balneară, șef de cabinet, țap ispășitor, verde de Paris* etc. Frazеologismele au totdeauna sens figurat, sens ce nu reiese din suma sensurilor elementelor componente: *a căuta nod în papură, picat (căzut) din cer, a face din fânțar armăsar, a face (a ține) umbră pământului degeaba, tras ca prin inel, cu inima ușoară* etc.

Indiferent de ce definiție adoptăm, este cert faptul că studiind unitățile frazeologice din toate punctele de vedere (inclusiv al o r i g i n i i lor), putem aduce servicii reale atât *e t i m o l o g i e i*, cât și *l e x i c o g r a f i e i*. O sintagmă stabilă, cum este, spre exemplu, *carte poștală*, nu trebuie considerată o creație a limbii noastre din subst. *carte* + adj. *poștal*, ci un împrumut din fr. *carte postale* (devenit, în românește, *cartă poștală*). Numai ulterior neologismul *cartă* a ajuns să fie confundat cu vechiul cuvânt românesc *carte*, tot așa cum în zilele noastre *jantă* (fr. *jante*) se confundă aproape sistematic cu mai vechiul *geantă* (de proveniență turcească), spunându-se „*a rămâne pe geantă*”, în loc de: „*a rămâne pe jantă*”. Nici confuzia care s-a produs în cazul lui *carte poștală* și nici originea franțuzească a întregii sintagme nu rezultă din dicționarele românești, pentru că acestea sunt preocupate să stabilească numai originea cuvintelor, nu și a combinațiilor stabile de cuvinte (echivalente reale ori numai potențiale ale celor dintâi). Și totuși, într-un mare număr de cazuri, este absolut necesar să clarificăm, mai întâi, originea întregii unități frazeologice pentru a oferi o indicație etimologică completă sau pentru a nu greși când stabilim originea fiecăruia dintre elementele constituente ale grupului frazeologic.

Având în vedere marele număr de frazeologisme, care se

folosesc în cele mai variate domenii de activitate (dar în primul rând în diversele sectoare ale științei), se poate spune că studiul frazeologiei ne pune în contact cu istoria, cultura și civilizația poporului nostru sau ale altor popoare într-o măsură incomparabil mai mare decât alte discipline. Dintre diversele compartimente ale limbii, numai vocabularul propriu-zis și frazeologia sunt, de fapt, expresia culturii și a civilizației, pentru că numai ele reflectă nemijlocit schimbările care se produc în societate.

Terminologia operează cu noțiunea de concept din diferite domenii de activitate și studiază felul în care sunt denumite conceptele din diferite domenii de activitate tehnico-științifică. Terminologia ca știință reprezintă „disciplina care se ocupă de comunicarea specializată, realizată fără echivoc într-un anumit domeniu științific, tehnic, profesional”³ și are în vedere studierea și structurarea sistemelor noționale ale unui domeniu specializat. Cu alte cuvinte, **terminologia** reprezintă, în primul rând, *vocabularul specializat* al unei științe, fiind un ansamblu de termeni, denumiri, dintr-o limbă naturală, care desemnează concepte specifice, în al doilea rând, ea constituie disciplina care studiază pe de o parte noțiunile și desemnările lor, iar pe de altă parte metodele specifice activității terminologice.

În lingvistica rusă întâlnim opinii similare, terminologia constituind ansamblul termenilor și al expresiilor terminologice care alcătuiesc sistemul de concepte dintr-un anumit domeniu de specialitate, iar termenul reprezintă, așa cum sublinia lingvistul rus V.M. Leichik „o unitate lexicală (cuvânt (propriu-zis ori abreviat) sau o îmbinare de cuvinte (propriu-zisă ori abreviată), aparținând unui limbaj de specialitate, care desemnează o noțiune specială - concretă sau abstractă - a unui anumit domeniu de

³Bidu-Vrănceanu, A., *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universității din București, 2000, p. 65

activitate⁴.

Dacă raportăm *terminologia* la *lexicologie*, remarcăm că ambele domenii sunt apropiate datorită faptului că amândouă au câte o componentă teoretică (care se ocupă de cuvinte) și o componentă practică (care se ocupă de producerea de dicționare). Cu toate acestea, lingviștii evidențiază deosebirile dintre ele, arătând că lexicologia se ocupă de studiul tuturor cuvintelor dintr-o limbă, pe când terminologia se ocupă doar de cuvintele care aparțin unui domeniu specializat (de termeni). De asemenea, lexicologia consideră cuvintele punctul de plecare, nefiind interesată de semnificație, pe când terminologia consideră că noțiunea, care este în centrul preocupărilor sale, poate fi reprezentată independent de denominare sau de termenul care o desemnează⁵.

Termenul, ca unitate lexicală specializată, nu se poate defini fără raportare la un anumit domeniu, raportare care determină o interpretare univocă a acestuia. Originea, evoluția termenilor, modificările în timp a formelor acestora, schimbările de sens, pot fi supuse aceluiași tipuri de analiză ca și cuvintele limbajului comun, deoarece între aceste două straturi există legături de complementaritate, de terminologizare, determinologizare, reterminologizare etc.

Prin urmare, în mod îndreptățit lingvistul rus G.O.Vinokur remarca la începutul anilor 1930 că orice cuvânt poate să fie termen. O unitate lexicală poate să fie atât termen, cât și cuvânt obișnuit, ea poate să fie purtătoarea a două tipuri de informație - a

⁴ Лейчик В.М. *Терминоведение: Предмет, методы, структура*. Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: URSS, 2007, p. 32.

⁵ Cabré, M.T. *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, 1998, Presses de l'Université d'Ottawa et Armant Colin, p. 7.

cunoștințelor din limba comună, și a celor terminologice, pentru că „termenii nu sunt cuvinte speciale, ci cuvinte cu funcție specială”⁶, iar faptul că orice cuvânt poate deveni termen oferă posibilitatea de a defini noțiunea terminologizării - „trecerea unității lexicale din starea de netermen în starea de termen”⁷.

⁶ Винокур Г.О. *О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии* // Труды Московского института истории, философии и литературы, Т.V: Сборник статей по языкознанию. – М. 1939, р. 5.

⁷ Лейчик В.М. *Терминоведение: Предмет, методы, структура*. Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: URSS, 2007, р. 29.